

Jaakko Sievers

„Ne csináljunk bolhából elefántot!”¹

Kurtán Sándor nagykövet értelmezése Magyarország és Finnország kapcsolatának „átmeneti időszakáról” 1965 januárjában

A finn és a magyar állam közti kapcsolat hagyományosan jó volt, a melegszívűség, a népek rokonsági eszméjében való hit jellemezte. Mindazonáltal Magyarország szocialista rendszerre való átállása ennek változását is magával vonta, hiszen a hidegháború hatalmi kapcsolatainak következtében a régi hagyományok nem dominálhattak többé a két ország viszonyában. A rokonsági eszme többé nem szolgált elegendő keretként a kapcsolat fenntartásához az elavult és a háború előtti időkre emlékeztető vonások miatt, ugyanakkor a jó, vagy legalábbis problémamentes összeköttetést szerették volna megőrizni. Cikkem célja ennek a viszonynak egy bizonyos esemény szemszögéből történő megvilágítása.

A vizsgált időszak 1964-1965 fordulója, ami már abból az okból kifolyólag is érdekes, hogy a világ várakozó állásponton volt a Kreml új hatalmi képviselőinek szándékait illetően. Nikita Hruscsov félreállítására 1964. október 14-én sokakat, így Magyarország vezetését is teljes meglepetésként érte. Október 15-én a Magyar Szocialista Munkáspárt² főtitkára, Kádár János államlátogatáson volt Lengyelországban, és egy ebéd közben kapott hívást Leonid Brezsnyevtől, aki beszámolt neki a hatalomváltásról, megígérve, hogy a két ország közti jó viszony változatlan fog maradni. Brezsnyev ígéretétől függetlenül Kádárnak (csakúgy, mint sokan másoknak) tartózkodnia kellett a Kreml vezetésének új politikai irányától és szándékaitól.³

Ilyen nagy, az egyik szuperhatalom vezetésének politikai irányvonalában bekövetkező világpolitikai változás és bizonytalanság nem maradhatott hatás nélkül Finnország és Magyarország viszonyát tekintve sem, amely rendkívüli

¹ A cikk eredetileg egy egyetemes történelmi PhD-konferencián hangzott el Helsinkiben, 2008. november 28-29-én.

² Innentől: MSZMP

³ GOUGH, Roger: *A Good Comrade*. János Kádár, Communism and Hungary. I. B. Tauris, London – New York, 2006. 147-149.

módon az 1960-as évek kezdetétől fogva folyamatosan jó volt. A Kreml hatalmaváltásáig a két állam összeköttetésére egy bizonyos „átmeneti időszak” volt jellemző. Ezt fejlesztették és szélesítették Kekkonen elnök 1963. októberi, magyarországi látogatásától kezdve⁴, de 1964 folyamán a viszony fejlődése megtorpant. Azt vizsgálom, hogy ez miért következett be.

Témámat a szocialista Magyarország szemszögéből közelítem meg. Vizsgálatom forrása egy 1965 januárjából származó éves jelentés,⁵ melyet Magyarország helsinki nagykövete, Kurtán Sándor⁶ írt a Magyar Külügyminisztérium számára. Megvizsgálom Kurtán nagykövet érvelését, és azt, milyen képet ad a két ország közti viszonyról. Miért szorgalmazták a kapcsolat fejlesztési tempójának lelassítását? Milyen irányba lehetett volna továbbvinni a kapcsolatot Kurtán véleménye szerint? Hatással volt-e a nagykövet szerint a Kreml hatalmaváltása valamilyen módon a két ország viszonyára, és van-e ennek nyoma az érvelésében? A témát kimondottan csak egy forrás alapján vizsgálom, mivel nem az a célom, hogy egységes képet adjak az eseményekről, hanem mindenekelőtt Kurtán érvelésének bemutatása egy adott történelmi összefüggésben, az általam választott kutatási módszer alapján.⁷

Témámat kifejezetten a szocialista Magyarország szemszögéből közelítem meg, mivel túlságosan gyakori az, hogy a Szovjetunió tagállamainak külpolitikai működését a Kreml külpolitikájára egyszerűsítik le. A túlnyomó nagyhatalom-politikai szemszög elnyomja a valódi történelmi szereplőket, ez esetben

⁴ Kekkonen 1963. május 12-15. között vendégeskedett Magyarországon. Ő volt az első nyugati államelnök, aki a kádári Magyarországra látogatott. A látogatás nem hivatalos természetű volt, Kekkonen mégis találkozott Magyarország teljes politikai elitjével. A látogatás fordulópontnak tekinthető a két ország közti kapcsolat felvirágzásának szempontjából. Kekkonen vendégeskedéséről bővebben ld. SIEVERS, Jaakko: *Lähtymistä kylmän sodan sallimissa rajoissa. Unkarin ulkopoliittiset suhteet Suomeen 1960-luvulla rauhanomaisen rinnakkaiselon, puolueettomuuden ja heimosukulaisuuden käsitteiden valossa*. Egyetemes történelmi diplomamunka, Jyväskylän Egyetem, 2008. 33-41. [Online: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18479>]

⁵ A szocialista Magyarország külföldi küldöttségeinek szokása volt informálni az ország külügyminisztériumát minden apró mozzanatról. A legfontosabb jelentések az előző évek összefoglalói, ún. éves jelentések voltak. Forrásom az 1964. évi jelentés, melyben különös hangsúlyt kaptak a Magyarország és Finnország közti viszony eseményei. Magyar Országos Levéltár (MOL), M-KS 288.f/32/1965/14.ö.e. 107-117. A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4., Kurtán Sándor.

⁶ Kurtán Sándor Helsinki nagykövete 1963-tól 1968-ig. Tapasztalt diplomata volt, és finnül is tudott. Helsinki nagykövetté való kinevezése előtt a bécsi magyar nagykövetségen dolgozott követségi tanácsosként, ahová nagykövetté nevezték ki a helsinki időszak után.

⁷ 2008. november 28-29-én, Helsinkiben rendezték meg a ”Forrás-módszer-elemzés – Globális történelem” című egyetemes történelmi PhD-konferenciát. Cikkemet ennek megfelelően írtam: egy forrás értelmezése adott vizsgálati módszer segítségével. A cikk célja tehát a vizsgálat tárgyaként megjelölt forrás értelmezésének modellezése, a vizsgálati módszert kihangsúlyozva.

”Ne csináljunk bolhából elefántot!”

Magyarország kormányzatát, alanyból tárgy szerepébe helyezve. Ezt a szemléletmódot túlzottan leegyszerűsítőnek tartom. Kimondottan a periférián (Magyarország helsinki nagykövetségén) történő politikai tevékenységet figyelem meg, mivel az innen küldött információ alapján formált a központ (Budapest) véleményt. Másképp fogalmazva tanulmányom egy mikrotörténelmi áttekintés Finnország és Magyarország viszonyáról Kurtán nagykövet szemszögéből, valamint az érvelés politikaiságának vizsgálata.⁸

Módszer és megközelítésmód

Vizsgálatom tárgya tehát a Kurtán Sándor nagykövet által alkalmazott érvelés és retorika. Értelmezésem folyamán Quentin Skinner-re és az ő szövegolvasásra vonatkozó módszerére támaszkodtam. Skinner a politikai gondolkodás történelmével foglalkozó cambridge-i iskola egyik alapítójaként, és korunk egyik legelismertebb történészeként ismert. Vizsgálatának szemelvénye a kontextust és a történelmi szereplők saját intencióját emeli ki. Skinnert erősen befolyásolta Ludwig Wittgenstein (1889-1951) késői filozófiája, valamint J. L. Austin (1911-1960) beszédaktus-elmélete, mely mindkét mű arra buzdít, hogy a figyelmet a nyelvre kell irányítani, és melyek a beszélő a nyelvhez kapcsolódó helyzetfüggő jelentőségét hangsúlyozzák.⁹ Skinner kutatása nyelvi cselekvésekre koncentrálnak, úgymint beszédekre és írásokra, ezeket egy bizonyos történelmi kontextusban elemezve. Szerinte arra kell rákérdezni, hogy hogyan lehet egy beszédet vagy írást cselekvésként értelmezni, amelynek jelentése a szerző korára jellemző nyelvi és politikai kontextust tükrözi.¹⁰

Skinner kiemeli, hogy tisztázni kell a forrás írásának eredeti célját, az úgynevezett „lényegét” (*point*), ahhoz, hogy magát a forrást is képesek legyünk megérteni.¹¹ Egy adott megállapítás megértéséhez először is tisztázandó, hogy miért tették a megállapítást, és mi volt a szerző eredeti szándéka vele. Skinner

⁸ A politikát elsősorban cselekvésként értelmezem, nem kívánom mélyebb természetében megragadni. A témához bővebben ld. pl. PALONEN, Kari: *Rethinking Politics*. Essays from a quarter-century. Ed. by Kia LINDROOS. Jyväskylä, 2007.

⁹ Skinnerről jó általános összefoglalóhoz ld. KOIKKALAINEN, Petri: ”*Quentin Skinner*. Menneisyyden poliittinen merkitys.” Poliittikan nykyteoreetikkoja. Szerk. Kia LINDROOS & Suvi SOININEN. Gaudeamus, Helsinki, 2008. 61-86.

¹⁰ Bár Skinner a klasszikusokként emlegetett politikai gondolkodókat kutatja, úgymint Niccoló Machiavellit és Thomas Hobbest, módszere ugyanúgy alkalmazható más nyelvi cselekvésekre is. A vizsgált szöveg természetét mindazonáltal szem előtt kell tartanunk a skinneri módszer alkalmazásakor. Ibid. 61.

¹¹ SKINNER, Quentin: ”*A reply to my critics*.” Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics. Ed. TULLY, James. London, 1988. 274.

szerint a forrás olvasásakor és értelmezésekor az a kérdés, hogy a forrás írója mire célzott az íráskor, mit jelentenek a szavak, vagy mi a jelentőségük az adott szövegben.¹² A dolgokat sokféleképpen el lehet mondani, és emiatt az elsőként adandó válasz a hogyan és miért kérdésekre az, hogy hogyan kell érteni a kérdést.¹³ Kari Palonen Skinner-értelmezése alapján a szövegeket nem az eredményük, hanem a közvetített jellegük (*performative character*) alapján lehet megérteni. Emiatt a szöveg eredeti jelentésének és retorikai jellegének tisztázása az értelmezés fontos részét teszik ki.¹⁴ A forrás megértéséhez szorosan kapcsolódik a korszak nyelvi konvencióinak tisztázása is a téves értelmezések elkerülése végett.¹⁵

Központi téma Skinner módszertani gondolkodásában az anakronizmus kritizálása és kerülése. Az értelmezést nem szabad a saját korunk kérdései és felfogása alapján megalkotni, oly módon, hogy a szerző maga nem érthette volna a dolgokat ugyanúgy. Ezzel szemben a kutatónak rá kell kérdeznie a forrás kérdéseire, melyek a vizsgált tárgy kontextusából erednek, és fontosak abban a környezetben.¹⁶ A „skinner-i” olvasásmód ebben az értelemben tehát azt jelenti, hogy a kérdések és a válaszok összefüggésben állnak egy pontosan meghatározott történelmi kontextussal, a szövegek értelmezhetőek cselekvésként a kor nyelvi és politikai kontextusa ellenére. Skinner módszertanában a történelmi szereplők funkciója kiemelten fontos.

A skinneri olvasásmódon kívül lényeges tisztázni a kutatás céljaként szolgáló szöveg jelentéskapcsolatait. A szöveg eredetének tisztázása – más szóval olyan kérdések tisztázása, melyeknek megválaszolására írták a szöveget – a politikai olvasásmód lényege, másfelől segít, ha rákérdezünk, kinek, mikor és milyen megfontolásból van jelentősége az adott szövegnek.¹⁷ Fontos tisztázni azt is, hogy mennyire volt tájékozott a forrás írója, azaz mit tudott és mit vett figyelembe az íráskor.

A szocialista Magyarország külpolitikáját elsősorban politikai vezetés, azaz a központ, cselekvésként kutatják. Egyrészt ez a megközelítésmód érthető, hiszen

¹² SKINNER, Quentin: *”Motives, intentions and interpretation.”* Visions of Politics. Volume I. Regarding Method. Cambridge University Press, 2002. 92-93.

¹³ PALONEN, Kari: *Quentin Skinner*. History, Politics, Rhetoric. Polity Press, Cambridge, 2003. 32.

¹⁴ Ibid. 35.

¹⁵ SKINNER, Quentin: *”Meaning and Understanding in the History of Ideas.”* *History and Theory* 8, 1969, 49. [Online: <http://www.jstor.org/stable/2504188> – 2008. 10. 22.]

¹⁶ PALONEN, Kari: *Quentin Skinner...*, i. m. 23-24.

¹⁷ A politikaközpontú olvasásról bővebben ld. PALONEN, Kari: *Tekstistä politiikkaan*. Johdatusta tulkintaitoon. Vastapaino, Hämeenlinna, 1988. 62-64.

a szocialista Magyarország döntéshozatala meglehetősen központosított volt.¹⁸ A döntésekért gyakorlatban az MSZMP központi bizottsága (KB) felelt, melyet a politikai bizottság (PB) választott. A valós politikai hatalom egy még kisebb csoportra központosult – Kádárra és a hozzá legközelebb álló körre.¹⁹ A döntéshozatal koncentráltága különösen a külpolitikát érintette, mivel Magyarország külpolitikájának a Kreml-től való függése ezt szokatlanul fontos politikai szektorrá tette, melybe keveseknek volt beleszólása. A külpolitikai tevékenységben óvatosnak kellett lenni, hogy a Kreml-nek ne lehessen oka aggodalomra. A külpolitikát így tehát kontingens játékként lehetett érteni.

Másrészt a szocialista Magyarország döntéshozatala semmilyen téren sem a semmiből született. A háttérmunkán alapult, melyet nemcsak a párt központi bizottságának különböző részlegei végeztek, hanem a minisztériumok is. A külpolitika szempontjából politikai háttérmunkát végzett a központi bizottság külügyi osztálya, amely a központi bizottságnak felelt. A külügyi osztály munkájának az ország külügyminisztériumától kapott információ szolgált alapul, amely elsősorban az ez alá rendelt követségek adataiból és javaslataiból származott.

Skinner és Palonen kutatómódszertanára támaszkodva figyelmemet a perifériára összpontosítom, Magyarország helsinki nagykövetségére, az ott folyó politikai tevékenységre. A jólinformáltság a hatalom gyakorlásának alapfeltétele, és különösen az volt a szocialista Magyarországon, melynek külpolitikája nem volt önálló. A központ (az MSZMP budapesti szerveinek) döntéshozatala a periféria (kirendelt követségek, ez esetben a helsinki nagykövetség) információin és javaslatain alapult. A periféria hatalma korlátolt volt, nem is célom túlbecsülni a jelentőségét. Esettanulmányom mindazonáltal a periféria érvelésének vizsgálatára és befolyásának lehetőségeire irányul.

Kurtán nagykövet értékelése Magyarország és Finnország helyzetét illetően

Kurtán Sándor 1965. január 4-én azt írta éves jelentésében, hogy Magyar- és Finnország kapcsolatában átmeneti állapot áll fenn. Emiatt és Finnország belpolitikai helyzete miatt Kurtán nem tartotta lehetségesnek egy egyértelmű

¹⁸ A szocialista Magyarország rendszeréről és döntéshozataláról: ld. KORNAI János: *The Socialist System. The Political Economy of Communism*. Clarendon Press, Oxford, 1992. 33-39.; BIHARI Mihály: *Magyar Politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, 2005. 251-276, 298-313.

¹⁹ A Kádárhoz közelálló kör meglehetősen szűk volt. Ide tartozott többek között Biszku Béla, Sándor József és Aczél György. Kádár *klubtagoknak* hívta őket. HUSZÁR Tibor: *Kádár. A hatalom éve* 1956–1989. Corvina Kiadó, Budapest, 2006. 110-111.

összefoglalás elkészítését a két ország közti viszonyról.²⁰ A jelentés címe is sokatmondó: „A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei. /Követi jelentés helyett/”.²¹ Kurtán nem akart elhamarkodott végkövetkeztetést hozni, melyet később megbánhatott volna. Az elemzés készítésére jellemző óvatosság is higgadtságról árulkodik. A helyzet nyugodtan alakulhatott, hogy majd az országok viszonyát később vissza lehessen állítani a „normális” állapotba – folytatva a fejlesztést és a bővítést.

Kurtán elmondja, hogy ősztől kezdve a két ország közti kapcsolatban még kialakulófélben lévő dolgok jelei mutatkoztak, amelyeknek háttere sem volt tisztázott. Korábban már utalt Finnország belpolitikai fejlődésére²², amely akadályozta az elemzés elkészítését. Foglalkozik még egyéb világpolitikai eseményekkel is, úgymint a vietnámi háborúval vagy az MLF-kérdéssel²³, az összefoglalás elkészítését megnehezítő momentumokként, mivel ezek lehetséges hatása mind Finnország bel- és külpolitikájára, mind harmadik (szocialista és kapitalista) országok Finnország-politikájára tisztázatlanok voltak.²⁴ Kurtán érveléséből világossá válik a világpolitika Magyar- és Finnország viszonyára gyakorolt hatása. A két ország közti kapcsolat nem csupán kétoldalú dolog volt, hanem bonyolult nemzetközi ügyek hatottak rájuk, és külső hatások is érték őket. Ez tette az összefoglalás elkészítését a kapcsolat jelenlegi helyzetéről a korábbinál nagyobb kihívássá.

Kurtán sem a Kreml vezetésének cserélődéséről, sem a folyamat Magyarország és Finnország helyzetére gyakorolt hatásáról, sem arról nem tesz említést, hogyan hatott ez a két ország kapcsolatára. A sorok közül kiolvasható,

²⁰ MOL, M-KS 288.f/32/1965/14.ő.e. A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4, Kurtán Sándor, 107.

²¹ „A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei. /Követi jelentés helyett/”. Ibid.

²² 1964 szeptemberében a Reino Lehto által vezetett hivatalnokkormány visszavonulhatott, mikor az Agrárszövetség közösen alapított kormányt a Nemzeti Koalíciós Párttal és a Finn Néppárttal. A Szovjetunió ellenezte a Nemzeti Koalíciós Párt bevonását, ezáltal a dolog Magyarország érdekeinek sem kedvezett. Kekkonen azonban támogatta a Koalíció kormányzati felelősségét, hiszen már a következő elnökválasztást és a Koalícióra támogatását tartotta szem előtt. SUOMI, Juhani: *Urho Kekkonen 1962–1968*. Presidentti. Otava, Helsinki, 1994. 246-251.

²³ MLF-kérdés (Multilateral Force) alatt Kurtán a Nato többoldalú atomfegyverhatalmak alapításáról szóló terveit értette, amelynek értelmében át kellett volna ruházni a felelősséget, illetve felhatalmazást kellett volna adni az atomfegyver-politika ügyében az USA más szövetségeseinek. A Szovjetunió szövetségeseivel együtt erősen ellenezte a terv kivitelezését, mivel attól féltek, hogy a Nyugat-Németországban helyeznének el atomfegyvereket, melyek Bonn parancsnoksága alá tartoznának. Bővebben ld. pl. Kallenautio, Jorma, Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan Unionin jäsenyyteen 1995. Helsinki: SKS 2005, 156-157.

²⁴ MOL, M-KS 288.f/32/1965/14.ő.e. A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4, Kurtán Sándor, 107.

hogy nem voltak biztos információi a dolgról. Nem tartozott a döntéshozatal belső köreihez, csak egy kerék volt a gépezetben. Biztosan tudott arról, hogy a Kreml új vezetése biztosította a Szovjetunió és Magyarország közti jó kapcsolat további fenntartását, de belső információi aligha voltak. Ugyancsak informálódhatott a Szovjetunió helsinki nagykövetségének megbízásából. Biztonságosabb volt várni és figyelni, hogyan alakul a helyzet, mintsem meggondolatlan következtetéseket tenni. A két ország közti kapcsolatban keletkezett hajszáltrepedések nem is álltak összefüggésben a Kreml hatalomváltásával, hanem egy hosszabb folyamat eredményei voltak.

A forrás keletkezésének tisztázása, melyet Skinner hangsúlyozott, az általam vizsgált forrás esetében nem különösebben nehéz. Mint azt már említettem, Kurtán az ún. „*wait and see*”-politika alkalmazásával meglehetősen határozottan higgadtságra intett. Bár a viszony fejlődése éppen megpróbáltatásokon ment keresztül, ettől még Kurtán szerint nem kellett túlságosan messzire menő következtetéseket levonni, hanem idővel a dolgok megjavulhatnak és a két ország viszonya visszatérhet az ún. „normális” helyzetébe. Meglehetősen optimista volt, hiszen mind a Magyar- és Finnország, mind a Szovjetunió és Finnország közti kapcsolatokat minden oldalról előnyösnek tartotta. Jelentésének végén óvatosságra inti a feleket: „*Nem szabad szunyogból elefántot csinálni*”²⁵. A központ befolyásosabb embereinek nyugtatgatásával Kurtán a kormány politikai irányvonalára hatásra és ennek bizonyos célok irányába való nyitottabbá tételére törekedett.

A jelentés megírásának lényegi jelentősége valószínűleg a központ megnyugtatása és politikai céljainak befolyásolása lehetett a rossz hírek apropójából. Az önuralom adunak számított a kérdéses történelmi szituációban, a politikai félreértéseket elkerülendő. Már 1964 nyarán, a követségi konferencián²⁶ kiderült, hogy Magyar- és Finnország viszonyának bővítését nem volt szükséges indokolatlanul erőltetni.²⁷ Kurtán tehát magasabb auktoritásokra hivatkozik saját érvelésének alátámasztásához. Szerinte Finnország jelentősége csökkent Magyarország számára az 1956-os forradalom következtében kialakult nemzetközi elszigeteléshez képest, ám csupán viszonylagosan. Úgy értelmezte a követségi konferencia üzenetét, hogy Finnország helye Magyarország kapitalista

²⁵ Ibid. 116.

²⁶ 1964 augusztusában Magyarországon rendezték meg a nagykövetségi konferenciát, melyen pontosították Magyarország külpolitikájának központi feladatait, illetve az egyes követségek feladatait a közös célok megvalósításának elérése érdekében. Ld. MOL, M-KS 288.f/32/1964/30–31. ö. e. Követi konferencia, 1964. augusztus 17–26.

²⁷ MOL, M-KS 288.f/32/1965/14.ö.e. A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4., Kurtán Sándor, 107.

országokhoz kapcsolódó külpolitikájában meglehetősen magas pozíciót foglal el. Megjegyzendő, hogy Finnországnál fontosabb kapitalista országgént csak Ausztria, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, és Olaszország lett megemlítve.²⁸ Magyarország Finnország-politikája tehát nem volt teljesen jelentéktelen. Kurtán itt a nemzeti érdekekre hivatkozhatott, saját érvelése igazolásaként.

Kurtán megállapította, hogy a két ország közti kapcsolat helyreállítása elsősorban csak maguktól a magyaroktól függ. Magyarország kormányának politikai és etikai kötelezettsége a kapcsolatban felmerülő problémák megoldása volt. Finnországban aggasztó jelek mutatkoztak, és ezek lehetséges következményei Magyarországra nézve komolyak voltak.²⁹ Magyarország érdekeit tekintve nem vonható kétségbe, hogy a Finnország kormányához fűződő viszony is idetartozott, mivel Kádár vezetésének spektruma a nyugati kapcsolatokat számba véve nem volt dicséretre méltó.³⁰ Kurtán ugyanakkor Finnország jelentősége mellett is érvelt. A nyugatra nyitott ablakot felesleges volt bezárni jelentéktelen dolgok miatt. A lehetőség, hogy Finnország révén nyugati kapcsolatokra tehessen szert, Magyarország számára végülis fontosabb volt.³¹

Magyarország finn kapcsolatainak a forradalom utáni időben volt jelentősége, elsősorban érdekből: a finnországi viszony segítségével Kádár kormánya továbbra is igyekezett elkerülni a nemzetközi elszigetelődést. A szocialista tábor érdekei alá voltak rendelve Magyarország nemzeti érdekeinek. Most a dolgok azonban megváltoztak. Magyarország nemzetközi helyzete javult, emiatt az ország kormánya az internacionalizmus nevében készen állt a korábbinál jobban alávetni magát a tábor érdekeinek. Magyar- és Finnország

²⁸ Ibid. 108.

²⁹ Ibid. 107.

³⁰ Kádár kormányának nyugati kapcsolatai csupán 1963-tól kezdtek bővülni, miután Kádár végre kihirdette a kegyelmet a forradalom utáni fegyelmi visszatoloncolás idején bebörtönzött embereknek. A kegyelem előfeltétel volt Magyarország nemzetközi bojkottjának feloldásához. Magyarország részéről azonban sok nyugati országhoz való viszony meglehetősen sokáig pusztán formális maradt. A finn kormánnyal azonban jó és széles kapcsolat állt fenn. Magyarország nemzetközi helyzetének javulásáról ld. pl. BÉKÉS Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 245.

³¹ 1966-67-ben Kádár arra jutott, hogy Magyarországnak önállóbb és kezdeményezőbb külpolitikát kellene folytatnia a gazdasági és társadalmi problémák megoldása érdekében. Ezen politika fontos része az ország nyugati kapcsolatainak fejlesztése, különösen üzletpolitikai fronton. Finnországot már a 60-as évektől ennek a politikának az úttörőjeként és -mutatójaként lehet tekinteni. A nyugati kapcsolatok bővítéséről ld. FÖLDES György: "Kádár János külpolitikai nézetei (1957–1967)." In: *Magyarország helye a 20. századi Európában.* Szerk. PRITZ Pál. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002. 143.

kapcsolatának esetében Kurtán szerint nem csupán kétoldalú dologról volt szó, hanem a finn-szovjet kapcsolattal is számolni lehetett. A Szovjetunió és Finnország viszonya a békés egymás mellett élésen és a jó szomszédság elméletén alapult, amelyek azonban egyáltalán nem tükrözték a finnek valódi érzelmeit. Épp ellenkezőleg, hiszen Finnországban az oroszellenesség valós jelenséggé vált. Emiatt Magyarországnak Lengyelországgal volt sajátos a kapcsolata, mivel a finn nép nem érzett ellenszenvet a magyarok és a lengyelek iránt. Kurtán azzal érvelt, hogy nagy hiba volt kihasználatlanul hagyni a finnek magyarok iránt táplált rokonsági érzelmeit.³² Magyar- és Finnország viszonyának elhidegülése tehát mind a nemzeti érdekekkel, mind az egész szocialista tábor érdekeivel szemben állt. Az érvelésből világosan kitűnik, hogy Kádár vezetésének automatikusan fontos volt Finnország.

Mi vezetett mégis a viszony meggyengüléséhez? A kérdéses negatív tendenciát 1964 nyaratól eredeztető Kurtán szerint három esemény. A kapcsolat meggyengülésének oka egyrészt Finnország miniszterelnökének és agrárszövetségi szóvivőjének, Johannes Virolainennek félresikerült Magyarországra szervezett látogatása, másrészt az 1965-ös helsinki Nemzetközi Finnugor Kongresszusról alkotott általános vélemény, harmadrészt a Finnország részéről tett jelzésértékű utalás a kihasználatlanul hagyott éves ösztöndíjkeret esetleges visszavonására, egyszóval a kulturális kapcsolat beszűkülése.³³ Kurtán hibásnak ítéli a nyári nagykövetségi konferencián hozott döntést, miszerint csökkenteni kell a két ország közti kulturális kapcsolatban illetékes hagyományos nyelvészek és néprajzkutatók szerepét.³⁴ A magyarok bizonyos jeleket rosszul értelmeztek, nem vonták le a helyes következtetéseket ezek alapján, hanem mechanikusan értelmezték és teljesítették az utasításokat.³⁵ Az instrukciók vak követése és véghezvitele nem tették lehetővé távolabbi célok elérését.

Virolainen magyarországi látogatásának visszavonása volt az egyike Kurtán szerint a finn kormányt ért sérelmeknek. A finnek megsértődtek az országok

³² MOL, M-KS 288.f/32/1965/14.ő.e. A magyar–finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4, Kurtán Sándor, 108.

³³ Ibid. 109.

³⁴ Magyar- és Finnország kulturális kapcsolatában a nyelvészeknek és néprajzkutatóknak hagyományosan nagy szerep jutott: ők képviselték a régi, romantikus eszméket a magyar és a finn népek rokonságáról. A szocialista rendszer azonban törekedett a rokonsági vonások csökkentésére a kulturális kapcsolatokban, mivel ez a gondolat alapvetően a haladást akadályozó iránynak számított. A nyelvészek és etnográfusok együttműködése helyett a magyarok az ennél hasznosabbnak vélt technikai és természettudományos együttműködésekért láttak volna szívesebben. Ibid. 108.

³⁵ Ibid. 109.

közi kultúregyezménnyel³⁶ foglalkozó tárgyalásokkor 1964 nyarán, mikor megtudták, hogy a magyar delegáció Moszkván keresztül utazott haza Magyarországra.³⁷ A finnek hüvösségének és vonakodásának oka tehát politikai sérelem volt. A finnek becsapva érezték magukat, mivel szerintük a magyar és a finn kormányok közti ügyről volt szó. Amint Kustaa Vilkuna³⁸ megtudta, hogy a magyarok a Szovjetunió keresztül utaznak haza Budapestre, azonmód felhívta Mikola Rezső követségi tanácsost, és részletesen beszámolt neki a tárgyalások eseményeiről, abban a reményben, hogy az információ ugyanilyen úton eljut majd Magyarország moszkvai nagykövetéhez, Szipka Józsefhez is, aki pedig majd továbbítja azt a szovjet hatóságoknak. Kurtán csodálkozott, hogy még egy ilyen, országok közti kapcsolatok terén tapasztalt szakember is, mint Vilkuna, hitt ilyesmikben.³⁹ Kurtán egyáltalán nem vonta kétségbe, hogy a magyarok Szovjetunió történő átutazásának jelentősége ne a szovjet hatóságok informálása lett volna, inkább főként azt érezte sértőnek benne, hogy a finnek, különösen Vilkuna, ilyen erősen gyanakodni kezdtek a magyarok szándékában. Vilkuna sértésként kommentálta az esetet, mivel szerinte Magyarország teljesen a Szovjetunió pórázán csüngött. Kurtán tudomása szerint ez nem így volt, hanem csak a szocialista internacionalizmus forgott szóban. A finnek teljesen félreértették a helyzetet, és az ő értelmezésükben ez sértés volt. A magyarok becsülete volt a tét.

Kurtán különösen kedvezőtlennek ítélte, hogy Virolainen és Vilkuna személyesen sértettnek érezték magukat, és így az állami látogatást sem sikerült megvalósítani. A magyarok már 1964 elején kaptak olyan utasításokat a Szovjetunió helsinki nagykövetségétől, hogy kitüntetett figyelmet kell fordítaniuk Virolainenre, hiszen Finnország miniszterelnöke, az Agrárszövetség

³⁶ Magyar- és Finnország hivatalos kultúregyezményt írt alá 1959 nyarán, melynek során a kulturális kapcsolat tartalmáról egyeztek meg hivatalosan az államok által felállított bizottságok. Az 1960-as évek első felében a bizottságok évente üléseztek, ám ezután csak két évente. OIKARI, Raija: "On the Borders of Propaganda and What Can Be Said: Hungarian-Finnish Cultural Relations during the Kádár-Kekkonen Era." In: *Hungarologische Beiträge* 18. Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956-1989. Ed. HALMESVIRTA, Anssi – NYSSÖNEN, Heino. University of Jyväskylä, Jyväskylä, 2006. 324.

³⁷ MOL, M-KS 288.f/32/1965/14.ö.e. A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4., Kurtán Sándor, 109.

³⁸ Kustaa Vilkuna (1902-1980) neves akadémikus és a néprokonsági eszme ismert támogatója. Vilkuna is a Kekkonenhez közel állók körébe tartozott, emiatt a szocialista Magyarország képviselői számára meglehetősen fontos személynek számított. A magyaroknak szokása volt bizonyos jelentős személyekre, mint például Vilkunára koncentrálni, és megkísérelni véleményüket Magyarország számára pozitív módon befolyásolni. Ld. pl. OIKARI: i. m. 205.

³⁹ MOL, M-KS 288.f/32/1965/14.ö.e. A magyar- finn kapcsolatok káros jelenségei / Követi jelentés helyett/. Helsinki, 1965. január 4., Kurtán Sándor, 109-110.

és Kekkonen pártjának szóvivője, a párt ún. K-vonalának⁴⁰ oszlopos tagja, valamint Magyarország személyes és politikai barátja volt. Másrészt feleségét, Kaarina Virolainent (Vilkuna javaslatára) 1964-ben megválasztották a finn-magyar küldöttség szóvivőjének, s emiatt Virolainen jelentősége még inkább megnőtt. Pusztán ezek miatt az ügyek miatt érvelt úgy Kurtán, hogy nem hagyhatta szó nélkül, milyen káros az egész szocialista tábor részéről olyan embereket megsérteni, akik központi szereplők a Szovjetunió és Finnország közti politikában. Még sajnálatosabbá tette az ügyet a körülmény, hogy az Agrárszövetségen belül belső politikai harc folyt a hatalomért, és a magyarok által okozott sérelem nem könnyítette meg a szocialista tábor számára fontosabb K-vonal helyzetét a pártban.⁴¹

Kurtán nem tudta megjósolni, milyen további következmények származhatnak még ezekből a fejleményekből. Azért viszonylag optimista volt, mivel szerinte a formáság és a tekintély nem játszottak nagy szerepet Magyar- és Finnország kapcsolatában. A látogatás megszervezésének sikertelenségét tekintve nyomósabb oknak tartotta azt, hogy a magyarok nem kezdték el időben Virolainen látogatásának megszervezését.⁴² A vendégeskedés visszavonása nem volt örvendetes dolog, mivel Kádár kormánya a kapcsolatok bővítésének egyik részterületként nagyra becsülte ezeket a hivatalos viziteket, mivel ezek által prezentálták a nyilvánosság előtt Finnország Magyarországhoz fűződő politikai viszonyát. Egy államlátogatás a PR részéről a leghatékonyabb eszköz volt, emiatt Virolainen látogatásának elhalasztása a lehető legkellemetlenebb politikai válaszcspás volt a magyar kormányra. Az ügy sajnálatos természetétől függetlenül Kurtán lelkesítette a magyar vezetőket.

A másik körülmény, amely megnehezítette a két ország közti viszonyt, az 1965-ös nyári Nemzetközi Finnugor Kongresszushoz kapcsolódott. A finn szervezők abban a tudatban éltek, hogy a magyarok nem merték kiküldeni nyelvészeiket a finnországi kongresszusra, mivel a finnugorságukhoz kötődő rokonsági eszme nem volt kívánatos a szocialisták számára. Kurtán azonban azt állította, hogy a finneknek nem az volt a céljuk, hogy meglazítsák a szocialista államok belső rendjét, nem is beszélve a táboron belüli viszonyokra hatásról (fellazítás-politika), azaz szovjetellenesség gerjesztéséről és önállóbb politikára buzdításról, Finnország kormánya szempontjából csupán külpolitikáról volt

⁴⁰ K-vonal: az Agrárszövetségen belül kialakult csoportosulás, amely a keleti blokkal és a baloldallal való együttműködést, valamint Kekkonent támogatta. (a fordító megjegyzése)

⁴¹ Ibid. 109.

⁴² Ibid. 110.

szó:⁴³ a pártatlanságra törekedő finn kormány rossz fényben tűnt volna fel, ha a kongresszuson kizárólag nyugati delegációk vettek volna részt.

Kurtán szerint Magyarország és az egész szocialista tábor érdekeivel ütközött, hogy nem küldtek elég nagy képviselőt a helsinki finnugrista kongresszusra, habár a finnugor népek legnagyobb része szocialista államokban élt, úgymint Magyarországon, és a magyar a finnugor népek legnagyobbika is. Kurtán véleménye szerint már ebből a két dologból következett az internacionalizmus szerepe: a nemzetközi osztályharc folytatása a nyelvrokonság felhasználásával. A rokonság fogalmát Kurtán szerint a szocialista rendszernek újból tetszetősként kellett beállítani, és ez politikai téren is alkalmazandó volt.⁴⁴

A támogatás, melyet a rokonsági eszme kapott, nagy szerepet játszott az Agrárszövetség kultúrpolitikájában, valamint a Finn- és Magyarország közti általános viszonyban is, emiatt a fogalom újraértelmezése és új jelentéssel való felruházása Kurtán véleménye szerint az eddigieknél fontosabbá vált. Ennek elmulasztása nagy politikai hiba lett volna, melyet a magyarok később megbánhattak volna. Ha a rendszer utasítására diszkriminálták volna a rokonságot, az olyan következményeket vont volna maga után, melyek Magyarország külkereskedelmére is kihatottak volna. A Kesko⁴⁵ már harmadszorra mondta le a Magyarországgal közös kereskedelmet vállalati ürügyek és a megromlott személyes kapcsolatok miatt. Kurtán kihangsúlyozza, milyen veszélybe kerülhetett volna az országok közti kereskedelem a megromlott kapcsolatok miatt, mivel a Kesko vezérigazgatója, Ilmo Nurmela köztudottan jó viszonyban volt mind Kekkonennel, mind Vilkunával.⁴⁶ A magyarok számára sajnálatos, ámde viszonylag csekélységnek tűnő dolog azonban úgy látszott, fontosabb volt a finneknek, mint azt gondolni lehetett volna. A viszony megromlása széles hatókörrel bírhatott.

A harmadik, a kapcsolat kihüléséhez vezető körülmény szintén a rokonsági eszmével állt összefüggésben. Kurtán szerint a finnek a kultúregyezmény megszegésével gyengíteni akartak a magyar kulturális kapcsolaton, mivel a Finnország nagykövetéről, Reino Palasról azt lehetett gyanítani, hogy megneszelte a magyarok szándékát, miszerint lazítani akartak a hagyományos nyelvészi és néprajzkutatói összeköttetéseken. Bár a finnek a nehéz gazdasági

⁴³ Ibid. 111.

⁴⁴ Ibid. 114.

⁴⁵ A Kesko egy nemzetközi szinten elismert finn nagykereskedelmi vállalat. A hatvanas években Finnország kereskedelmének egy ötödét bonyolította le és kb. 5700 embert foglalkoztatott. – A fordító megjegyzése. Forrás: http://www.kesko.fi/fi/Kesko-yrityksena/Keskeiset-tapahtumat_uusi – 2010. 05. 26.

⁴⁶ Ibid. 114-115.

helyzetre hivatkoztak, Kurtán szerint politikai természetű volt az ügy.⁴⁷ Emiatt a magyaroknak újra kellett értékelniük céljaikat a kulturális csere területén. A hagyományos kulturális kapcsolat elhamarkodott és egyoldalú átalakítása nem volt jó politika. Úgy tűnt, a dolog a finneknek is fontos, így a magyaroknak fel kellett készülniük arra, hogy bizonyos ügyekben engedményt tegyenek. A helyzet taktikus magatartást követelt, nem előre megtervezett kemény lépéseket. Kurtán arra is felhívja a figyelmet, hogy amennyiben az ügyből problémát csináltak volna, az a kulturális kapcsolat teljes megszűnéséhez vezethetett volna. Ez szerinte nem egyezett Magyarország érdekeivel, és javasolta is, hogy a magyar kormány egyezzen bele a dologba. Hangsúlyozta, hogy a finneknek nem pusztán nemzeti okokból voltak a hagyományos kulturális kapcsolatok a legfontosabbak. Nem is arról volt szó, hogy a nyugati országok meg akarták volna gyengíteni Szovjetunió és szövetségesei közti viszonyt, hanem a dolog elsősorban pragmatikus okokból volt fontos a finneknek. Az akadémikusok egyszerűen nem tudták fenntartani a nemzetközi kapcsolatokat az állam bevonása nélkül.⁴⁸ Így Kurtán érvelésében rámutat, hogy a beleegyezés nem jelentett nagy politikai hátralépést. Mivel a finnek szándéka alapvetően nem politikai volt, Magyarország kormánya könnyebben engedhetett volna a dologból.

Érveinek alátámasztására jelentésének végén Kurtán Magyarország külügyminiszterére, Péter Jánosra hivatkozik, aki a szocialista államok külpolitikai feladatairól a következőképpen nyilatkozott:

„Minden szocialista ország sajátos külpolitikai feladatait a következők határozzák meg: a táboron belüli és nemzetközi erőkhöz mért ereje, történelmi és földrajzi helyzete, a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére nyíló lehetőségei.”⁴⁹

Magyarországnak kötelessége volt figyelni a Finnországgal őrzött történelmi jó viszonyra, és kihasználni a benne rejlő lehetőségeket – akkor is, ha ez bizonyos elvekről való lemondást vagy ezek alakíthatóságát jelentette. A kapcsolatból származó haszon fontosabb volt, mint az elvek vak teljesítése. Ez különösen érvényes a nyelvészeti és néprajzkutatási kapcsolatok lazításáról hozott döntésnél, amelynek visszavonását Kurtán is sürgette. A rokonsági eszme fogalmát a szocializmus és internacionalizmus szerint lehetett újraértelmezni.⁵⁰

⁴⁷ Ibid. 111-112.

⁴⁸ Ibid. 113.

⁴⁹ Ibid. 115.

⁵⁰ Ibid. 116.

Ő tehát nagyon ambiciózusan arra törekedett, hogy a rokonsági eszme fogalmának új tartalmat adjanak, és értékét is újból határozzák meg.

Kurtán azt is javasolta, hogy Kádár személyesen hívja Magyarországra Virolaint, ezáltal lehetne mérsékelni a már meglévő feszültséget. Kurtán szerint nemzeti érdekből tanácsos lett volna egy terjedelmesebb küldöttséget indítani a Helsinkiben rendezendő nemzetközi finnugrista kongresszusra – legalább olyat, mint amelyet a finnek küldtek az 1960-as budapesti összejövetelre. A kulturális kapcsolat tekintetében szintén jó lett volna engedni a finneknek, bár a jövőben Magyarország számára a gyakorlatiasabb területek, úgymint a technika és természettudomány cseréjének bővítésére kellett törekedni.⁵¹

A játékban nagyok voltak a tétek, Kurtán szerint azonban nem volt másra szükség, mint rugalmasságra és taktikus magatartásra. A szituáció félreértelmezése és helytelen kezelése az egész szocialista tábor számára kedvezőtlen lett volna. Szerinte amennyiben Magyarország nem járt volna sikerrel finn politikájával, nem teljesíthette volna a szocialista táborbeli szerepét, Magyarország tehát alkalmazkodott a helyzethez. A politika kontingens volt, a szó pozitív értelmében. Kontingensnek lenni szerinte játékeret jelentett, ami jól használható lehetőségeket rejtett magában.

Összefoglalás

Habár Magyarország külpolitikájának fő irányvonala a Szovjetunió vezetésétől függött, a Kreml hatalomváltása mégsem hatott radikálisan az országok közti kapcsolatok fejlődésére. Az, hogy kinek a kezében volt a hatalom, nem játszott fontos szerepet, összevetve azzal, hogy mi volt a Kreml politikai irányvonala. Brezsnyev és társai továbbra is zöld utat adtak Kádár vezetésének és ennek Finnországgal való kapcsolatának fejlesztésének. Finnország nem imperialista állam volt, hanem hasznos a szocialista tábor számára. Magyar- és Finnország viszonya példaként szolgált a békés egymás mellett élés politikájának gyakorlati megvalósulására.

A két ország kormányzata közti összeköttetés negatív irányú fejlődése tehát következésképpen más dolgokból adódtak. A töréshez vezető okok elsősorban a két rendszer különböző irányultságú érdekei voltak: a magyarok szerették volna csökkenteni a hagyományos rokonsági eszme jelentőségét a finnekkel való viszonyban. Lehetett volna más összekötő elemeket is találni a kapcsolatban, ez azonban finn részről ellenkezett az ottani érdekekkel. Az ügymből politikai

⁵¹ Ibid. 115-116.

”Ne csináljunk bolhából elefántot!”

játékszer lett, amely a magyarok összezavarodását és ijedtségét eredményezte a finn ellenintézkedések (a kapcsolat fejlesztésének szüneteltetése) hatására.

A vizsály egyáltalán nem volt komoly, de a következményei azzá váltak. Kurtán Sándor nagykövet érvelésére koncentrálni törekedtem a történelmi szereplők funkciójának kihangsúlyozására. A viszonyban bekövetkezett töréshez nem magasabb erők vezettek, hanem történelmi személyek tetteinek következménye volt. Tehát a rendszerek hagyományos különbözőségei, a hatályba helyezett rendelkezések, valamint az emberi tevékenység vezettek a gondok születéséhez.

Kurtán érvelésének tanulmányozásakor törekedtem a periféria politikai rendszerre történő befolyásolási lehetőségeinek vázolására is, melynél a határozathozatal központosított kérdés. A központnak küldött javaslatok nem voltak radikálisak, mégis eltértek a korábbi irányvonalától. Kurtán alárendelte az elveket a gyakorlatnak, sőt, arra törekedett, hogy új tartalmat adjon a rokonsági eszme fogalmának, amely továbbra is központi szerepet játszott a két ország kapcsolatában. A Skinner-módszer segítségével értelmezett kurtáni beszámoló lényegi értelme a központ megnyugtatása a rossz hírek miatt, másrészt ugyanakkor a Finnország-politika bizonyos vonásainak újraértékelése. Rátermetten diplomataként törekedett a szocialista rendszer belső kölcsönhatásának kétirányúvá tételére. A politikában megvolt a játéktér lehetősége.

Jaakko Sievers

“A mountain should not be made out of a molehill”

A Case Study of the Political Argumentation and Rhetoric of Ambassador Sándor Kurtán

Finnish-Hungarian Cold War relations are often researched from the viewpoint of Great Power politics. In such a case, the Kremlin and its actions are in focus, turning Finns and Hungarians from historical subjects to objects. From a new perspective, this article examines the periphery on the basis of the political argumentation of Sándor Kurtán, the Ambassador of Hungary to Finland from 1963 to 1968. Kurtán claimed that Finland and Hungary were experiencing a transition period in their relations due to some setbacks. By analyzing his annual report to the Budapest Ministry of Foreign Affairs in January 1965, the goal is to show how Kurtán made an attempt to influence his country's policy towards Finland and to re-evaluate the concept of kinship.

Based on Quentin Skinner's method the aim is to discover the 'point' of Kurtán's report, i.e. the real reason why the text was written. According to Skinner, texts should be interpreted as actions, whose meanings take form against the linguistic and political context of the author. As a result of this analysis, it is argued that Kurtán's primary intention behind the report was to calm down the centre (Budapest) from making too radical conclusions and worsening the situation. That is, a mountain should not be made out of a molehill.